

свідомості і психології, зорієнтований на різні ціннісні основи. Це, перш за все, перейняті цінності західного суспільства та цінності традиційно сформовані в Україні у рамках суспільства традиційного. Суперечлива взаємодія цих духовних і культурних матриць у суспільній свідомості українського суспільства вимагає від політичної влади та церков визначення оптимального співвідношення традиційного і модерного з метою вироблення дієвої стратегії побудови демократичних інститутів у межах солідарного суспільства.

Список літератури

1. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – Вид. 2-ге, виправлене і доповнене. – К.: Генеза, 1996. – 368 с.
2. Головаха Є. Патологія посттоталітарного суспільства: від психіатричного самодіагнозу до аналізу специфічних соціопатій / Головаха Є., Паніна Н. // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 5. – С.19-39.
3. Даймонд Дж. Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами / Дж. Даймонд; пер. з англ. та наук. ред. Т. Цимбал. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 488 с.

4. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу: Історія людського суспільства / В. Мак-Ніл; пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 112 с.
5. Потемкин В. К. Пространство в структуре мира. / Потемкин В. К., Симанов А. Л. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – 176 с.
6. Резанова Л. Релігійний ренесанс: спроба соціологічної діагностики / Л. Резанова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С.114-125.
7. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М.: Просвещение, 1992. – 320 с.
8. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 2. / Арнольд Тойнбі; пер. з англ. В. Митрофанова, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 407 с.
9. Тощенко Ж. О парадоксах общественного сознания / Ж. Тощенко // СОЦИС – 1995. – № 11. – С.3-11.
10. Цимбал Т. Післямова // Даймонд Дж. Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами / Дж. Даймонд; пер. з англ. та наук. ред. Т. Цимбал. – К.: Ніка-Центр, 2012. – С.455-461.
11. Штомпка П. Социальное измерение как травма / П. Штомпка // Социологическое исследования. – 2001. – № 1. – С. 6 – 16; 2001. – № 2. – С.3-12.

Е.Н. Сидоркина

ОСОБЕННОСТИ КРИЗИСНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ В СОВРЕМЕННОМ СОЦИАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье рассматриваются процессы и взаимодействия в структуре социального, исторического и духовного пространства украинского общества в условиях деструктивных явлений, определяются их особенности.

Ключевые слова: социальное пространство, историческое пространство, духовное пространство, социальное время, общественные отношения, цивилизация, процесс, конфликт, парадоксальность.

E. Sidorkina

FEATURES OF CRISIS INTERACTIONS IN CONTEMPORARY SOCIAL SPACE

This article discusses the processes and interactions in the structure of the social, historical and spiritual space of Ukrainian society in terms of destructive phenomena are determined by their features.

Keywords: social space, historical space, spiritual space, social time, public relations, civilization process, conflict, paradoxical.

УДК 165.161 (045)

О.П. Скиба

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей процесу наукового пізнання в епоху інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційне суспільство, наукове пізнання, суспільство знань, інформаційні технології, віртуальна реальність, віртуальний простір.

Вступ

На початку XXI століття, в умовах переходу до нового суспільства, основаного на знаннях, яке в багатьох дослідників, зокрема Д. Белла О. Тоффлера та ін. отримало назву інформаційного, світ стоїть на порозі грандіозних соціальних змін, економічних, технічних і культурних нововведень. Разом з своїми наслідками розгортання науково-технічного потенціалу здійснює вплив на всі боки соціального життя. Змінюється зміст праці і в десятки разів зростає її продуктивність, мікроелектронна революція збільшує міць людського інтелекту і впливає на соціальну структуру суспільства. Ми стаємо свідками швидкого розвитку комунікацій і інформаційних, інтелектуальних технологій, які відкривають перед сучасною наукою і освітою нові можливості й перспективи, а також ставлять питання про місце і роль у цій новій цивілізації наукових

знань й гуманітарних культурних цінностей. У сучасному суспільстві, яке окремі дослідники визначають як інформаційне, мережеве чи суспільство знань, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє появі потужних інструментів і засобів для роботи з інформацією та знаннями, що здійснює певний вплив на процес наукового пізнання.

Аналіз досліджень і публікацій

В. Розін приділяє увагу дослідженню проблеми впливу мережі Інтернет і інформаційних технологій на свідомість і структуру знання [15]; В. Межуєв звертає увагу на соціокультурний аспект віртуальної реальності [11]; М. Маклюєн досліджує проблему впливу технічних засобів на різні сфери життєдіяльності суспільства [8]; І. Мочалов і В. Онопрієнко у своїй роботі акцентують увагу на дослідженні соціально-історичного аспекту науки і ноосфери [12].

П. Копнін займався дослідженням проблем теорії пізнання та кібернетики, розглядав поняття «машинного мислення» [6]. І. Алексєєва торкається розгляду метатехнологічних питань про знання, характеризуючи їх як «питання про технологічні питання (і їх розв'язання)» [1, с. 46]. А. Майданов розглядає механізми розвитку наукового пізнання, приділяючи увагу способам вирішення проблем пізнання [7]. М. Кастельс, розвиваючи свою теорію «інформаційного суспільства», відмічає зростання ролі міжнародних взаємодій, наголошуючи, що саме розвиток нових технологій і зростання ролі інформації стають матеріальною основою глобалізації економіки [5]. Концепції знаннєвого суспільства, в якому посилюється роль теоретичного наукового знання, розробляють Д. Белл, Е. Тофлер, Ф. Уебстер та ін. [2, 17, 18].

Постановка завдання

У сучасну епоху на процес отримання нових наукових знань усе більше впливають інформаційні і комп'ютерні технології. При цьому слід враховувати, що наукове теоретичне знання виступає засобом створення і функціонування цих технологій, а технології, в свою чергу, виступають одним із чинників процесу наукового пізнання. Тому вважаємо за необхідне осмислити роль інформаційних і комп'ютерних технологій у процесі наукового пізнання в умовах інформаційної епохи. Оскільки головною метою науки є одержання наукового знання, комунікація вчених виступає як одна з умов створення нового знання. Тому сьогодні на рівень розвитку наукового знання та освіти значною мірою впливає рівень інформаційної культури учених, дослідників, викладачів і студентів та їх неуміння користуватися новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями.

Основна частина

Однією з найпопулярніших сучасних соціологічних теорій є теорія постіндустріального суспільства. Її особливість полягає в тому, що в ній аналіз економічного розвитку сучасних країн базується не на принципах оцінки класової структури відповідного суспільства, а на основі дослідження технологічних аспектів організації суспільного виробництва. Еволюція суспільного буття розглядається в поняттях прогресу наукового знання і технологічних досягнень. Аналіз економічного розвитку сучасних країн зосереджується на проблемах організації технологій і теоретичного знання, на стані переходу від товаровиробничого господарства до сервісної економіки, на аналізі змін типів виробничих ресурсів, становленні нової мотивації діяльності людини тощо. Всі ці проблеми так чи інакше, принаймні на сьогоднішній день, мають тісні зв'язки з процесами інформатизації і комп'ютеризації та розвитком інформаційних технологій.

У концепції інформаційного суспільства, які розроблялися Д. Беллом, Е. Тофлером, Ф. Уебстером та ін. [2, 17, 18], ідея функціонування такого суспільства ґрунтується на наукових знаннях. Інформаційне суспільство розглядається як «...абсолютно нове суспільство» [16, с. 207], у якому наукові знання займатимуть провідну роль. Так, Д. Белл вважає, що виріша-

льне соціальне значення має «... теоретичне знання і його нова роль як спрямовуючої сили соціальних змін» [2, с. 330]. Отже, на думку вченого, зміна ролі наукових знань впливає не лише на процес виробництва новітніх технологій, а й створює новий соціальний устрій. А виникнення і розвиток інформаційних технологій, й комп'ютерів свідчить про зростання ролі інтелектуальної компоненти в сучасній науці.

Думки, висловлені Д. Беллом, отримують підтвердження і подальший розвиток у роботах Ф. Уебстера, який певною мірою погоджується з підвищенням ролі теоретичних знань у новому суспільстві, яке дослідниками визначається як інформаційне [18]. А також Е. Тофлера, на думку якого, інноваційні технології «...змінюють усе інтелектуальне оточення людини та її світогляд» [16, с. 42]. Тобто йде мова про виникнення особливої сфери, створеної розумовою діяльністю людей, яку ще у ХХ столітті В. Вернадський називає «ноосфера».

Наука від самого початку виникнення, писав М. Мамардашвілі, існує, так би мовити, в космічному вимірі. Наука, взята в цьому вимірі, передбачає не лише універсальність людського розуму і досвіду стосовно будь-яких суспільств і культур, та і взагалі незалежність деяких своїх змістів від часткового, природою на Землі даного виду чуттєвої та інтелектуальної будови людської істоти. Не кажучи вже про те, в якому суспільстві і в якій культурі перебуває людська істота, яка в якийсь спосіб такі універсальні фізичні закони формулює. Знання є об'єктивними, культура – суб'єктивна. [9, с. 42-52].

Наука і культура – це не два різних об'єкта: наука – частина культури, один з її моментів; наукове пізнання є одним з аспектів наукової творчості, який у певні епохи особливо сильно визначає характер культури і впливає на соціальну структуру загалом... Наукове знання – це також система, що розвивається, і вивчення його еволюції вимагає встановлення місця та ролі науки в кожному епоху розвитку суспільства і співвіднесення змін у структурі та способах обґрунтування наукового знання зі зміною місця й функції цього знання в рамках соціально-історичного цілого. Адже в ході розвитку соціального цілого змінюється роль і значення різних його елементів, функція кожного з них стосовно до суспільства загалом, а також характер зв'язку між самими елементами [3, с. 59]. Тобто, наукове знання, постає як таке, що функціонує в культурно-історичному вимірі, в світлі життя людей.

Поява комп'ютерно-символічних світів і мережевих структур, «інформаційна революція» підтверджують закономірність переходу людства до якісно нової стадії розвитку, що дозволило стати комунікації домінуючим фактором сучасної культури [10], яка змінюється й розвивається швидше, ніж будь-яка з тих, що існували раніше. Ця культура створила засоби для того, щоб зберігати накопичене знання у цифровій формі і фіксувати людську діяльність до найменших дрібниць. Саме широке розповсюдження цих засобів, в якості яких виступають інформаційні і комп'ютерні технології, на думку західного ученого М. Кастельса, в інформаційну епоху дозволяє говорити про нове «мережеве суспільство», яке

виникає тоді, коли «...спостерігається структурна реорганізація у виробничих відносинах, відносинах влади і відносинах досвіду. Ці зміни призводять до значних модифікацій суспільних форм простору і часу та до виникнення нової культури» [5, с. 496].

А у XXI ж столітті, коли підвищується роль теоретичних знань, провідною проблемою стає проблема створеного ними простору. «Якщо індустріальне суспільство інтенсивно розширювало життєвий простір людей за рахунок захоплення придатного для життя людини простору природи і непомірного розширення конструйованого простору, то вже особливість інформаційного суспільства... простір знань (когнітивний), передусім науки» [14, с. 14]. Отже, зміна ролі наукових знань і, відповідно, науки змінює соціальний устрій. Адже віртуальний простір, на думку В. Межуєва, «...ця нова реальність, подібно до інших умоглядних категорій, не піддається простому сприйняттю. Філософія культури ще тільки починає розкривати "віртуальне середовище" як феномен сучасної культури, а можливість існування цієї реальності в багатоманітних технологічних проявах зростає з кожним днем...» [11, с. 24]. Новітні інформаційно-комунікативні мережі вплинули на зміну соціокультурної реальності людства і створили можливості для міжкультурної комунікації у віртуальному просторі, який уже сьогодні стає невід'ємною частиною людської культури.

Комп'ютеризація повсякденного життя вводить у побут віртуальну реальність в якості комп'ютерних симуляцій реальних речей і вчинків... За допомогою технологій віртуальної реальності створюється симуляція – віртуальний аналог реальної соціальної взаємодії. [4, с. 364-365]. А виявлення соціального змісту розвитку технологій віртуальної реальності приводить соціологів до ідеї використовувати поняття віртуальності для пояснення суспільних змін [4, с. 367].

Оскільки наука «перетворюється на один із найбільш сильних соціальних факторів..., творець науки – учений... все більшою мірою стає однією з провідних соціальних сил, які здійснюють безпосередній вплив на суспільно-історичний прогрес» [12, с. 132]. Тобто відбувається зміна статусу ученого у суспільстві, змінюються взаємовідносини науки і практики, що склалися в ході розвитку людства. Крім того, у сучасній постнекласичній науці знання сфера не зводиться лише до наукових знань. Враховуються і позанаукові знання, які орієнтовані на світ людських цінностей і є результатом творення певної культури, в даному випадку інформаційної. Тобто мова йде про людиномірність знань, про зростання впливу на процес наукового пізнання в інформаційному суспільстві аксіологічних (ідеалів, норм, переконань та ін.) чинників.

Підвищення ролі теоретичного знання свідчить також про зростання впливу інформації на життєдіяльність суспільства. Інформаційні процеси лежать в основі всіх еволюційних змін світу, що нас оточує. Інформація відіграє ключову роль у функціонуванні суспільних, комерційних і державних інститутів [13, с. 99]. Отже, як справедливо зауважує В. Розін, «...ніхто не сумнівається, що персональні

комп'ютери і Інтернет впливають на свідомість людини і сучасну культуру» [15, с. 87], залишилося з'ясувати, як саме. Широке розповсюдження комп'ютерної техніки в усіх сферах життя суспільства полегшило способи отримання, поширення і передавання інформації, породивши нові комунікаційні мережі, але й створило певні проблеми. Оскільки комп'ютеризація процесу наукового пізнання вимагала від учених певних навичок роботи з інформацією, що дозволило б більш повніше використовувати можливості інформаційних технологій.

В інформаційному суспільстві змінюється не лише сутність інформації, а й формуються нового типу відносини людина-машина, відбуваються якісні і кількісні зміни в науковому пізнанні, адже ніколи за всю історію існування цивілізації людство не знало такого величезного розширення сфери пізнання, як у період науково-технічної революції, яка розпочалася в середині ХХ століття, і продовжується дотепер. Було відкрито не нові континенти чи форми руху, а якісно нові простори і світи – мікро- і мегасвіт, проникнення в які привело людину до розриву пізнання з макроосною її здатності до наочного представлення. Разом зі змінами, які відбулися в предметі пізнання і його об'єктах, відбуваються також зміни в суб'єкті пізнання, що стосуються характеру пізнавальних здібностей і їхньої реалізації в розвитку науково-технічної діяльності.

В умовах сучасної науково-технічної революції предметом перетворення стає інформація. Людина перетворює її на знання, моделює явища і процеси, які являють собою певну реальність, що займає певний простір і свідчить про рівень розвитку наукових знань відповідної історичної епохи. Знання визначають характер поставлених завдань, напрям пошуку їхніх рішень, вони є проектом майбутнього стану світу. Не можна недооцінювати конструктивний характер знань. Людина – не дзеркало, вона активно перетворює отриману інформацію, конструює такі образи дійсності, які включають в до своїх характеристик децю відсутнє в самій реальності. Вона одна, засвоюючи інформацію, здатна перетворити її на знання, відкрити нові грані існуючого знання, поглибити розуміння змісту теорій, створених наукою.

Інформація – це не просте збереження відбитків, які виникають у людини внаслідок взаємодії з об'єктом, це – певний синтез відображення і конструювання. Так зване «випереджальне відображення» [7] є елементом раціонального рівня і орієнтоване на створення моделей можливого майбутнього. У наш час це має велике значення, оскільки масштаб людської дії на довкілля досяг такого рівня, коли будь-яка дія може викликати небажаний результат, а то й поставити під загрозу саме існування людства. Люди, будуючи ідеальні образи дійсності, у тому числі і дійсності потенціальної, будують так звані можливі світи, у яких проявляється наше уявлення про те, якою реальність може бути. Єдиний комплекс діяльності людей, яка має відображальний і конструктивний характер, є засобом перетворення не лише зовнішнього середовища, але й самої людини, яка взаємодіє з ним.

Звичайно, наукові знання та створена на їхній основі техніка завжди мали величезний вплив на життя людей, робили його комфортнішим, зручнішим, чи навпаки. Але вони ніколи не прагнули підмінити те, що властиве людській природі. Деякі дослідники, зокрема І. Алексеева, с. Кримський та інші, ще в ХХ столітті писали про так звані системи «людина-машина», в яких намагалися поєднати творчі здібності людини з можливостями комп'ютерів. П. Копнін, ще в 60-х роках минулого століття, навіть користувався поняттям «машинного мислення» як моделі людського. Однак при цьому учений приходив до висновку, що лише для людського розуму можливе «...творчо активне, цілеспрямоване відображення дійсності, що передбачає синтез знань» [6, с. 43]. Тобто завжди є те, що неможливо замінити комп'ютерною програмою, – інтуїція, уява, мотивація творчості і т. п.

Хоча дискусії щодо соціальної ролі інформаційних і комп'ютерних технологій продовжуються, та все ж є зрозумілим, що проблема не є тривіальною. Саме тому так різняться міркування щодо долі людства, озброєного інформаційною технікою, від однозначного оптимізму до крайнього песимізму. Як зауважує М. Маклюєн, «засіб нашого часу – електронна техніка – надає нову форму і перебудовує схеми соціальної взаємозалежності, а також кожен аспект нашого особистого життя» [8, с. 134]. Тобто комп'ютери не лише допомагають у зберіганні, розповсюдженні і накопиченні інформації, а й викликають зміни у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі і в процесі наукового пізнання. А поява нових засобів і методів наукового дослідження викликає зміни у методології наукового пізнання.

Висновки

Серед чинників, що мають у сучасну епоху великий вплив на розвиток і появу нових знань, необхідно також враховувати стрімкий розвиток інформаційних процесів у науці, адже незважаючи на те, що вони є досить різними певною мірою самостійними – телебачення, телефон, комп'ютерна мережа Інтернет, – саме їхнє неперервне функціонування забезпечує обмін інформацією і зв'язок між людьми в будь-який час і в будь-якому місці. А це здійснює вплив на зміни в характері пізнавальної здатності суспільства і в об'єкті пізнання; впливає на появу нового типу взаємодії між об'єктом і суб'єктом; викликає зміни у мові науки і появу ефективніших, нових методів і прийомів пізнання. Адже в інформаційному суспільстві відбувається перетворення не лише речовини і енергії – змінюється сама сутність інформації. Крім того, якість наукового знання значною мірою починає залежати від ефективної взаємодії і співпраці вчених, від можливості вільного

доступу їх до світових інформаційних ресурсів, вміння використовувати новітні інформаційні технології в роботі. Оволодіння засобами новітніх інформаційно-комунікаційних систем, дозволяє ученим і освітянам, які працюють у різних академічних установах і навчальних закладах, обмінюватися результатами досліджень, вирішує проблему інформаційного забезпечення і створює основи для розбудови знанневого суспільства.

Список літератури

1. Алексеева И. Ю. Человеческое знание и его компьютерный образ / Алексеева И.Ю. – М.: ИФРАН, 1993р. – 218 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-342.
3. Гайденко П. П. Культурно-исторический аспект эволюции науки / П. П. Гайденко // Методологические проблемы историко-научных исследований. Сб. ст. – М.: Наука, 1982. – 360 с.
4. Иванов Д. Общество как виртуальная реальность / Д. Иванов // Информационное общество – М.: Издательство АСТ, 2004. – С. 355-428.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.
6. Копнін П. В. Теорія пізнання та кібернетика / Копнін П. В. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1964. – 68 с.
7. Майданов А. С. Рост научного знания: взаимодействие традиций и новаций. Эволюция, язык, познание// под общей ред. Меркулова И.П. – М.: 2000. – 270 с.
8. Маклюэн М. Средство есть содержание / Информационное общество// Маклюэн М. [Пер. с англ.]. – СПб.-М.: АСТ, 2004. – С. 341-348.
9. Мамардашвили М. К. Наука и культура./ М. К. Мамардашвили // Методологические проблемы историко-научных исследований. Сб. ст. – М.: Наука, 1982. – 360 с.
10. Миронов В. В. Информационное пространство: вызов культуре / В. В. Миронов // Информационное общество. – 2005. – № 1. – С. 14-18.
11. Межуев В. М. Модернизация и глобализация – два проекта «эпохи модерна» / В. М. Межуев // Глобализация и перспективы современной цивилизации / [отв. редактор К. Х. Делокаров]. – М.: КМК, 2005. – С. 3-26.
12. Хитченко И. И. В. И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. – Кн. 1. Наука в исторических и социальных контекстах. /И. И. Мочалов, В. И. Оноприенко- М.: Ин-т истории естеств. и техники РАН, 2006. – 408 с.
13. Оноприенко В. И. Наукоеведение: поиск системных идей / В. И. Оноприенко – К.: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. – 288 с.
14. Рижко Л. В. Научный простір: філософський і наукознавчий аспекти (Центр досліджень наук.-техн. потенціалу та іст. науки ім.Г.М.Доброва НАН України. / Рижко Л. В. – К., 2000. – 301 с.
15. Розин В. М. Интернет – новая информационная технология, семиозис, виртуальная среда / В. М. Розин // Влияние Интернета на сознание и структуру знания. – М.: ИФРАН, 2004. – С. 3-23.
16. Тоффлер Э. Шок будущего. / Тоффлер Э. [Пер. с англ.]. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.
17. Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э. [Пер. с англ. Науч. Ред. П. С.Гуревич]. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 782 с.
18. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. / Уэбстер Ф. [пер. с англ.]. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

О.П. Скиба

НАУЧНОЕ ПОЗНАНИЕ В ЭПОХУ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Статья посвящена исследованию особенностей процесса научного познания в эпоху информационных технологий.

Ключевые слова: информационное общество, научное познание, общество знаний, информационные технологии, виртуальная реальность, виртуальное пространство.

O. Skyba

SCIENTIFIC COGNITION IN THE ERA OF INFORMATION TECHNOLOGIES

The article investigates the features of the process of scientific knowledge in the era of information technologies.

Key words: information society, scientific cognition, knowledge society, information technologies, virtual reality, virtual space.